

Piotr Cichoracki

Uniwersytet Wrocławski

U progu ostatniego etapu działalności. Sprawozdanie dla KC KPZB z jesieni 1936 roku

Historia Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi (KPZB), założonej w październiku 1923 r., stanowi ważny wątek dziejów województw północno-wschodnich II RP. Jest to jednak nadal kompleks zagadnień w dużym stopniu nierozpoznany. Właściwie jedyne – aspirujące do miana całościowego – ujęcie syntetyczne dziejów KPZB zostało opublikowane jeszcze w połowie lat 60. w Związku Sowieckim¹. Jakkolwiek i dziś trudno od owej pracy abstrahować w badaniach nad dziejami tej części międzywojennego ruchu komunistycznego działającego na terytorium Polski, to z oczywistych względów wskazana książka jest negatywnie obciążona olbrzymim balastem ideologicznym. O ile jednak zarówno w historiografii polskiej, jak i białoruskiej (w tym najnowszej), historycy relatywnie często poddawali analizie pierwszy okres istnienia KPZB (za umowną cezurę można przyjąć I Zjazd KPZB w 1928 r.), to lata 30. nie budziły już takiego zainteresowania. Tymczasem wydaje się, że jest to okres bardzo ciekawy i wymykający się jednoznacznym ocenom. Z jednej strony KPZB, będąca wszak organizacją o charakterze jednoznacznie wywrotowym, bez wątpienia odzyskiwała wigor na tle kryzysu ekonomicznego pierwszej połowy dekady. Jeszcze jednak w pierwszej połowie lat 30. dał się zauważyć narastający kryzys uwarunkowany zarówno sukcesami polskich władz administracyjnych zwalczających partię komunistyczną, jak i – w wielu aspektach – ewolucją polityki sowieckiej.

Za ostatni okres istnienia KPZB (jak i całego ruchu komunistycznego w Polsce) można uznać lata 1935–1938. Cezurę początkową wyznacza VII Kongres Kominternu, a zwłaszcza wysunięte

---

¹ *Революционный путь Компартии Западной Белоруссии*, red. А.Н. Мацко, В.Е. Самутин, Минск 1966.

tam hasło budowy „jednolitego (ludowego) frontu”². Miało to poważne konsekwencje dla bieżącej taktyki organizacji komunistycznych, które zmieniły stosunek do niektórych legalnych struktur politycznych i społecznych, licząc czy to na doraźną współpracę z nimi, czy to na opanowanie ich ogniw³. Uchwały VII Kongresu III Międzynarodówki były przedmiotem II Plenum KC KPZB, jakie rozpoczęło się w marcu 1936 r.⁴ Innymi cechami wyróżniającymi wskazany okres wydaje się wojna w Hiszpanii, bardzo intensywnie wyzyskiwana przez komunistów propagandowo, próba włączenia się do konfliktu na linii obóz rządzący – opozycja antysanacyjna, wreszcie narastający kryzys organizacyjny i personalny.

Praktyczna strona efektów rewizji postępowania KPZB wydaje się zagadnieniem ciekawym. Próba jego kompleksowego wyjaśnienia wymagałaby przeprowadzenia pogłębionych i jednocześnie żmudnych badań struktur komunistycznych na poziomie regionalnym. Tymczasem wydaje się, że jest to obszar nieznany w historiografii. Co zaskakujące owo spostrzeżenie odnosi się także do historiografii białoruskiej. Można jedynie domniemywać na temat warsztatowych i pozawarsztatowych uwarunkowań tego stanu rzeczy. Niniejsza publikacja jest więc zaledwie drobnym przyczynkiem oświetlającym problem realiów aktywności KPZB na terytorium II RP. Dokument, będący integralną częścią prezentowanego tekstu wskazuje w każdym razie, z jakimi różnorodnymi ograniczeniami partia komunistyczna mogła się zetknąć, próbując wdrożyć nowe zasady taktyczne.

KPZB obejmowała swoją działalnością północno-wschodnią część II RP. Jednym z obszarów jej aktywności było Polesie – teren istotny z punktu widzenia partii komunistycznej, ponieważ wyróżniał się kilkoma cechami teoretycznie predestynującymi go do rozwinięcia działalności wywrotowej przeciwko państwu polskiemu. Województwo poleskie cechowało się najmniejszym odsetkiem ludności polskiej spośród analogicznych jednostek administracyjnych. Na wsi istniała niewielka liczebnie, ale bardzo zasobna w areal warstwa ziemiańska. Przy jednoczesnej niskiej jakości ziemi rolnej i generalnym jej deficycie uwarunkowanym geografiami, na poleskiej wsi istniało wśród chłopstwa silne dążenie do dokonania przekształceń struktury własności rolnej. Region był poza tym

² Przykład takiej periodyzacji w najnowszej polskiej historiografii: H. Cimek, *Mniejszości narodowe w ruchu rewolucyjnym II Rzeczypospolitej*, Rzeszów 2011, s. 133.

³ Przykłady syntetycznych ujęć problemu „jednolitego frontu” w polskiej historiografii: H. Cimek, L. Kieszczyński, *Komunistyczna Partia Polski 1918–1938*, Warszawa 1984, s. 316 i nast.; K. Trembicka, *Między utopią a rzeczywistością. Myśl polityczna Komunistycznej Partii Polski (1918–1938)*, Lublin 2007, s. 130 i nast.

⁴ H. Cimek, *op. cit.*, s. 139.

bardzo mocno dotknięty ewakuacją ludności zarządzanej przez władze rosyjskie w 1915 r. W wyniku akcji repatriacyjnej znaczna część ewakuowanych wróciła z Rosji po traktacie ryskim, mając jednak za sobą doświadczenia rewolucji. W efekcie to repatrianci na Polesiu stali się siłą napędową ruchu komunistycznego⁵. Należy wreszcie dodać, że powyższe czynniki, jak i szczególne warunki geograficzno-przyrodnicze przełożyły się na relatywnie mocne zaistnienie zjawiska zbrojnych wystąpień przeciw bezpieczeństwu wewnętrznemu. Dotyczy to zarówno pierwszej połowy lat 20., kiedy problem dywersji dotknął wszystkie województwa północno-wschodnie, jak i pierwszej połowy lat 30, kiedy tylko na Polesiu zdarzyły się dwa poważniejsze wystąpienia o charakterze zbrojnym na tle komunistycznym.

Mimo powyższego Polesie wymyka się jednak w kontekście działalności komunistycznej jednoznacznym ocenom. Na jego terenie działały przede wszystkim dwa komitety okręgowe KPZB – brzeski, w zachodniej części województwa i piński, w powiatach wschodnich. Pierwszy z nich należał do najlepiej zorganizowanych i najaktywniej działających w KPZB⁶. Komitet Okręgowy KPZB Pińsk sytuował się właściwie przez całe dwudziestolecie międzywojenne na drugim biegunie ocen⁷. Początek lat 30., charakterystyczny ze względu na takie epizody jak ruch zbrojny w południowej części województwa (lato 1932 r.), czy strajk leśny w części północnej (zima 1932/1933), oznaczał również zintensyfikowanie antykomunistycznej kontrakcji ze strony władz państwowych. Odniosły one na tym polu spektakularne sukcesy i mniej więcej do przełomu lat 1934–1935 właściwie zminimalizowały zagrożenie ze strony tego odłamu ruchu wywrotowego⁸.

Jakkolwiek organizacje komunistyczne na Polesiu nigdy potem nie odzyskały już dawnego potencjału, to korzystny z punktu widzenia władz państwowych stan rzeczy nie utrzymał się. Zauważalna rewitalizacja struktur wywrotowych była możliwa dzięki

⁵ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi (dalej KPZB), sygn. VII/31, k. 26, „Ogólne położenie organizacji” [1924].

⁶ Narodowe Archiwum Republiki Białoruś (dalej NARB), fond (dalej f.) 242, opis (dalej o.) 1, dzieło (dalej d.) 11, k. 23, [Referat dla KC?, 1925 r.?]; ibidem, d. 271, k. 123, List niezidentyfikowanego działacza KPZB [1932].

⁷ Ibidem, d. 58, k. 1, Sprawozdanie KO Pińsk za czerwiec 1925; ibidem, d. 147, k. 216, Sprawozdanie KO Pińsk [wrzesień 1932].

⁸ AAN, KPZB, sygn. VII/40, k. 35-36, Sprawozdanie „F” [KO KPZB Brześć, czerwiec 1934]; M.A. Бяліцкі, А.М. Вабішчэвіч, В.В. Вабішчэвіч, В.А. Вярэніч, С.С. Юркевіч, М.А. Чарняўскі, *В складзе Польшчы (1921–1939)*, [w:] *Памяць. Столінскі раён*, Мінск 2003, s. 154; С.А. Супрун, У.А. Рабінец, *Пад уладай белага арла*, [w:] *Памяць. Драгічынскі раён*, Мінск 1997, s. 122.

amnestii, która została ogłoszona 2 I 1936 r.⁹. Na Polesiu znalazło się ponad 200 byłych więźniów, osadzonych wcześniej w zakładach karnych w związku z działalnością komunistyczną¹⁰. Znaczna część niemal natychmiast podjęła ją na nowo¹¹. Wydaje się zrozumiałe, że nagłe pojawienie się takiej liczby represjonowanych okazało się równoznaczne z intensywnymi działaniami mającymi zdemaskować konfidentów władz¹². Zjawisko miało zapewne charakter ogólnopartyjny, co pozostawało w ścisłym związku z decyzjami władz centralnych KPZB. Zresztą pojęcie „współpracownika” władz państwowych stawało się coraz pojemniejsze. Tak określano np. nieaktywnych członków partii¹³. W 1936 r. udało się również komunistom częściowo odbudować siatkę organizacyjną¹⁴.

W realiach województwa poleskiego działalność na rzecz „jednolitego frontu” musiała oznaczać przede wszystkim dążenie do próby opanowywania lub tworzenia nowych, od razu zdominowanych przez komunistów komórek najpopularniejszych organizacji społecznych rozpowszechnionych na wsi – Związku Strzeleckiego, Związku Młodzieży Wiejskiej i straży pożarnych. Mimo odniesienia na wskazanym polu pewnych sukcesów, należy uznać, że reakcja na nowe postępowanie komunistów była jednak żywsza nie tam, ale w legalnych – zazwyczaj lewicowych, choć nie tylko – organizacjach żydowskich, a więc w miastach¹⁵. Nie ulega wątpliwości, że

⁹ Б.С. Клейн, *За дело правое. Борьба КПЗБ с буржуазным террором (1919–1938)*, Минск 1986, s. 137.

¹⁰ AAN, Urząd Wojewódzki Poleski (dalej UWP), sygn. 26, k. 6-7, Sprawozdanie sytuacyjne nr 1 o ruchu zawodowym, wyrotowym i stanie bezpieczeństwa publicznego za okres 11 I 1936–10 II 1936; AAN, Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Brześciu (dalej KWPPB), sygn. 2, k. 27, Protokół odprawy kierowników wydziałów i referatów śledczych w Urzędzie Śledczym w Brześciu z 29 II 1936 r.

¹¹ AAN, UWP, sygn. 54, k. 109, Sprawozdanie ze stanu organizacji komunistycznej na terenie województwa [poleskiego] z końcem grudnia 1936 r.

¹² Ibidem, sygn. 26, k. 15, Sprawozdanie sytuacyjne nr 2 o ruchu zawodowym, wyrotowym i stanie bezpieczeństwa za okres 11 II 1936–10 III 1936 z 19 III 1936 r.

¹³ NARB, f. 242, o. 1, d. 504, k. 13, Sprawozdanie „z Pińska” [Komitet Miejski KPZB Pińsk?, lipiec 1935].

¹⁴ AAN, UWP, sygn. 26, k. 33, Sprawozdanie sytuacyjne nr 4 o ruchu zawodowym, wyrotowym i stanie bezpieczeństwa publicznego za okres 11 IV 1936–10 V 1936 z 19 V 1936 r.; ibidem, sygn. 54, k. 110, Sprawozdanie ze stanu organizacji komunistycznej na terenie województwa [poleskiego] z końcem grudnia 1936 r.

¹⁵ AAN, UWP, sygn. 26, k. 2, Sprawozdanie sytuacyjne nr 1 o ruchu zawodowym, wyrotowym i stanie bezpieczeństwa publicznego za okres 11 I 1936–10 II 1936 z 19 II 1936; ibidem, k. 21, Sprawozdanie sytuacyjne nr 3 o ruchu zawodowym, wyrotowym i stanie bezpieczeństwa publicznego za okres 11 III 1936–10 IV 1936 z 18 IV 1936; ibidem, k. 106, Sprawozdanie sytuacyjne nr 11 o ruchu zawodowym, wyrotowym i stanie bezpieczeństwa publicznego za okres 11 XI 1936–10 XII 1936 z 19 XII 1936 r.; NARB, f. 242, o. 2, d. 599, k. 15-16, Sprawozdanie [KM Brześć?]

wojna domowa w Hiszpanii budziła bardzo duże zainteresowanie wśród mieszkańców Polesia, a zwłaszcza wsi. Potwierdzają to zarówno materiały proveniencji komunistycznej jak i administracyjnej. Korespondowało to z tradycyjnym na Polesiu zainteresowaniem konfliktami zbrojnymi, z którymi niektórzy mieszkańcy łączyli zapewne nadzieję na szeroko rozumianą zmianę własnego położenia¹⁶.

Wystąpienia zewnętrzne, inspirowane przez komunistów i angażujące na Polesiu większe grupy ludności, były tradycyjnie oparte na eksploatacji niezadowolonych wsi z położenia ekonomicznego. Tymczasem w drugiej połowie lat 30. ów scenariusz przestawał być skuteczny. Próbowano jednak ten stan zmienić przygotowując strajki rolne i leśne¹⁷. Władzom państwowym udało się wyeliminować najbardziej dokuczliwe przejawy wystąpień, a więc opór antypodatkowy, incydenty antyszarwarkowe i antykomasacyjne¹⁸. Sami komuniści przyznawali, że do pacyfikacji nastrojów w dużej mierze przyczyniła się polityka administracji wobec wsi w postaci redukcji obciążeń podatkowych¹⁹. W tej sytuacji następowała ewolucja taktyki na wsi, zainicjowana przez władze partyjne. Przykładowo żądanie zwolnienia z obciążeń podatkowych najbiedniejszej warstwy społeczności wiejskich zastąpiło tradycyjne hasło generalnego bojkotu finansowego. Powrót do poprzednich form walki dopuszczano jedynie w sytuacjach („wysoki stopień walki chłopów”), które w praktyce drugiej połowy lat 30. na Polesiu już nie zaistniały²⁰.

Bardzo dobrą ilustracją opisywanych wyżej zjawisk wydaje się prezentowany niżej dokument, którym jest sprawozdanie niezidentyfikowanego funkcjonariusza partyjnego z początku jesieni 1936 r. Światło, jakie rzuca ono na praktyczne uwarunkowania i realia zwrotu taktycznego, jaki próbowała wykonać KPZB na Kresach Północno-Wschodnich nie jest jednak jedynym powodem, dla którego wydaje się, że warto owo źródło proveniencji komunistycznej

---

za luty 1936, ibidem, k. 267, Sprawozdanie z Rejonowego Komitetu KPZB Kobyń [przed 19 VI 1936].

¹⁶ NARB, f. 242, o. 2, d. 599, k. 267, Sprawozdanie z RK Kobyń [przed 19 VI 1936].

¹⁷ AAN, UWP, sygn. 54, k. 111, Sprawozdanie ze stanu organizacji komunistycznej na terenie województwa [poleskiego] z końcem grudnia 1936 r.

¹⁸ NARB, f. 242, o. 2, d. 541, k. 17, Sprawozdanie z 23 III 1935; ibidem, o. 1, d. 499, k. 46, Sprawozdanie KO Brześć za okres 16 IX–17 X 1935 z 17 X 1935; Н. Мицкович, *Между истиной и выдумкой. Коммунистическое подполье Жабинковщины в 20-30-е гг XX ст.*, Брест 2007, s. 76.

¹⁹ NARB, f. 242, o. 1, d. 273, k. 131, Sprawozdanie z KO Brześć „po prowokacji” [1935].

²⁰ П.И. Зелинский, *Политическая работа КПЗБ в массах 1923-1938*, Минск 1986, s. 68-69.

opublikować. Jest ono również świadectwem sytuacji personalnej na szczeblu okręgu, a także przekształceń strukturalnych.

Kontekst zawarty w treści dokumentu wyraźnie sugeruje, że autorem jest działacz przybyły spoza Polesia. Sytuacja taka była tutaj zjawiskiem typowym dla kierownictwa partyjnego na poziomie okręgowym przez cały okres międzywojenny. Wydaje się, że nie mógł być to jednak ewentualny sekretarz któregoś z dwóch „poleskich” komitetów okręgowych KPZB. Być może zresztą, co dobitnie sugeruje dokument, klasyczna struktura organizacyjna (komitet okręgowy – komitet rejonowy – komórka) została zastąpiona formułą bardziej elastyczną. Autor w ogóle nie posługuje się pojęciem „komitetu okręgowego”, traktując Polesie jako całość. Być może wyodrębnioną również formalnie, czego nie można wykluczyć uwzględniając tytuł dokumentu: „Polesie (Nr 3)”. Można sądzić, że rozwiązanie to miało charakter doraźnej i tymczasowej reakcji na kryzys organizacyjny, ponieważ w latach 1937–1938 sekretarze okręgowi byli ponownie odnotowywani na Polesiu²¹. Zwraca uwagę, że było to w krótkiej perspektywie rozwiązanie skuteczne. Władze bezpieczeństwa w 1936 r. nie ustaliły ani jednego nazwiska sekretarza KO KPZB Brześć, a jedynie cztery pseudonimy instruktorów. Na terenie KO Pińsk również rozpoznano jedynie działalność tak określanych funkcjonariuszy²².

Źródło wydaje się ciekawe również z tego względu, że biorąc pod uwagę ogólnodostępną spuściznę aktową KPZB przechowywaną w warszawskim Archiwum Akt Nowych i mińskim Narodowym Archiwum Republiki Białoruś, dokumenty powstałe po 1935 r. i mające charakter wewnętrzny nie są częste. Dotyczy to zwłaszcza wyższych partyjnych ogniw organizacyjnych.

***

Publikowany dokument zachował się w postaci odpisu maszynowego w języku rosyjskim. Znajduje się on w zespole Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi (fond 242), który wchodzi w skład zasobu Narodowego Archiwum Republiki Białoruś w Mińsku²³. Odpis powstał zapewne na początku stycznia 1937 r., co sugeruje data w postaci pieczęci „17 JAN 1937”. W trakcie tłumaczenia

²¹ *Памяць. Брэст*, kn. 1, Мінск, s. 256-7; *Револуцыйны пачынак...*, s. 374.

²² AAN, UWP, sygn. 54, k. 115-116, 118, Sprawozdanie ze stanu organizacji komunistycznej na terenie województwa [poleskiego] z końcem grudnia 1936 r.

²³ Ponieważ znaczna część tego zespołu w postaci fotokopii została przekazana do Archiwum Akt Nowych (zespół KPZB), trudno wykluczyć, że publikowany dokument w tej formie znajduje się również w AAN. Nie natrafiono nań tam jednak podczas kwerendy dotyczącej dziejów KPZB w województwie poleskim.

czenia musiano niekiedy uwzględniać niedoskonałości językowe oryginału w postaci skrótowych wyrażeń autora dokumentu. Uzupełnienia uściślające sens umieszczano w nawiasach kwadratowych.

**1936 wrzesień 30, [Brześć?] – Sprawozdanie [dla KC KPZB]
na temat stanu i działalności partii w województwie
poleskim**

Polesie (Nr 3)

Drodzy, stan organizacyjny poleskiej organizacji partyjnej (Brzeskie i Pińszczyzna), jest na dzień dzisiejszy jeszcze słaby. W ciągu całego czasu mojej pracy na Polesiu, nie udało nam się odbudować całkowicie organizacji part[yjnej], a przede wszystkim, postawić pracę tam, gdzie mamy po nowemu łączność z organizacjami partyjnymi na podstawie [decyzji] VIII Kongresu Kominternu, IV Plenum KC KPP²⁴ i II Plenum KC KPZB²⁵.

Mamy łączność w 17 punktach (Brześć, Pińszczyzna, rejony i punkty). Z nich w 11 rejonach są stworzone komitety rejonowe, które pracują. Pozostałe 6 rejonów (i punkty) mają łączność z organizacją partyjną.

Masowa praca partyjna [podkr. w tekście] – *W ciągu ostatnich dwóch miesięcy organizacja partyjna w codziennej pracy była zajęta następującymi problemami: 1) Kongres Pokoju²⁶, 2) kampania szkolna, 3) przepracowanie postanowień II Plenum KC KPZB, 4) wydarzenia w Hiszpanii i zbiórka środków na pomoc dla hiszpańskich robotników, 5) sąd nad trockistowsko-zinowiewowską grupą kontrrewolucyjną i problemy miejscowego charakteru, szczególnie dotyczące ekonomicznej walki chłopstwa. Jeśli mówić o Kongresie Pokoju, to pracą wyjaśniającą na temat Kongresu ogarnięto około 2000 osób, i po linii młodzieżowej (Światowy Parlament Młodzieży) około 3000 osób. Ta kampania, rzecz jasna, przechodziła pod kątem walki z przygotowaniem wojny na naszych ziemiach Z[zachodniej] B[iałorusi]. Formy prowadzenia [tej akcji] zasadniczo były półlegalne (zebrania, rozmowy, zabawy itp.).*

Kampania szkolna przechodzi bez większego odzewu, chłopstwo się jej opiera, [chłopi] mówią „wszystko jedno, [i tak] nie dostaniemy szkoły [z niepolskim językiem], tylko będą represje”. Ale przygotowania posuwają się do przodu, a rezultatów jeszcze nie mieliśmy możliwości poznać. Faktem jest, że z tą kampanią jesteśmy na Polesiu bardzo opóźnieni, ale jest w tym wiele mojej winy.

²⁴ IV Plenum KC KPP odbyło się w lutym 1936 r.

²⁵ II Plenum KC KPZB odbyło się w marcu-kwietniu 1936 r. Wydaje się, że istotą tego zdania jest stwierdzenie dostosowywania się do zaostrzonych zasad konspiracji i metod walki z działalnością rozpoznawczą polskich organów bezpieczeństwa.

²⁶ Zapewne chodzi o Światowy Kongres Pokoju jaki odbył się w Brukseli w dniach 3-6 IX 1936 r.

Z przepracowaniem [decyzji] II Plenum KC KPZB jeszcze na razie również nie najlepiej. Miało to miejsce w dwóch rejonach (posiedzenia). Ale sprawa została mocno postawiona [w ten sposób], aby zrobić to we wszystkich ogniwach organizacyjnych. Bardzo dobrze przyjęto decyzję plenum, szczególnie odnośnie zaostrenia walki z prowokacją, donosicielstwem, podpisywaniem kart konfidenckich²⁷ i z [nielegalną] emigracją do ZSRS.

Zainteresowanie wydarzeniami hiszpańskimi jest tutaj bardzo szerokie. Sam fakt zbiórki środków tylko w jednym rejonie [w wysokości] 349 zł 11 gr, i to nie wszystko, mówi samo za siebie. Niedostatkami tej kampanii było to, że przechodziła ona i nadal przechodzi półlegalnie. Niemniej w warunkach Polesia na razie nie należało oczekiwać więcej.

Zaczęto prowadzić pracę w związku z sądem nad trockistami – agentami Gestapo. Orzeczenie proletariackiego sądu w stosunku do kontrrewolucjonistów zostało zasadniczo dobrze przyjęte przez bezpartyjną i partyjną masę. Takie głosy – „już dawno była pora policzyć się z nimi, czemu oni występują przeciwko władzy robotników i chłopów, nie trzeba trzymać na świecie pomocników faszyzmu” ... itd. – mówią o tym, ta sprawa została zasadniczo przyjęta ze zdrowym rozsądkiem. Bywały również dylematy: „dlaczego tak stało się z Kamieniem i Zinowiewem, przecież oni byli bolszewikami ...” itd. Jednak przy pierwszym wyjaśnieniu i historycznej analizie Kamienia-Zinowiewa wszystko się wyjaśnia.

Z walką ekonomiczną szerokich mas na Polesiu sprawa ma się gorzej. Jeśli można się tak wyrazić – jakieś „zacisze”. W ostatnim okresie prowadzone są przygotowania do organizacji strajku przy zbiorze ziemniaków i pracach leśnych. Jednak o tym dowiedzieć się później.

Możliwości organizacji frontu ludowego na Polesiu [podkr. w tekście] – Do tej pory idee jednolitego frontu na Polesiu nie znalazły konkretnej realizacji w codziennej pracy organizacji partyjnej, chociaż nie tylko organizacja partyjna, ale także bezpartyjne masy rozumiały znaczenie jednolitego i ludowego frontu w walce z faszyzmem. Jednak organizacje partyjne dotychczas w działaniu praktycznym nie potrafią zrealizować jednolitego frontu. Oczywiście, tutaj duże niepowodzenie moich działań polegało na tym, że stawiając przed organizacją pracę w nowy sposób, nie robiłem tego na określonych odcinkach z określonymi zadaniami, lecz omawiali-

²⁷ Być może termin „podpisywanie kart konfidenckich” (oryg. „подписыванием конфидентских лист”) został użyty jako określenie podpisywania deklaracji lojalności, co niekiedy na Polesiu praktykowały polskie władze administracyjne AAN, KWPPB, sygn. 2, k. 23, 32, Protokół odprawy kierowników wydziałów i referatów śledczych w Urzędzie Śledczym w Brześciu z 19 II 1936 r.

śmy [zagadnienie] jednolitego frontu wyłącznie ogólnie. Mówiąc innymi słowami, nie wziąłem określonego odcinka i nie nauczyłem organizacji, jak w rzeczywistości realizować jednolity front.

Wśród kierowniczego aktywu rejonów słabo ma się jeszcze problem przyswojenia decyzji VII Kongresu Kominternu, IV Plenum KC KPP i II Plenum KC KPZB, i szczególnie [pomysł] jak zmienić to w praktyce. [Okoliczności niesprzyjające to:]

Nieobecność jakichkolwiek [niepolskich] narodowo-wyzwoleńczych i polskich demokratycznych organizacji.

Głęboka nienawiść na Polesiu do wszystkich bezpartyjnych (tam gdzie istniejemy, bądź istnieliśmy), do faszystowskiej okupacji i do jej organizacji, którymi można i należy, abyśmy się posłużyli.

Terror, szczególnie w stosunku do tych, którzy wysuwają się na liderów tej lub innej sprawy społecznej.

I na koniec rzecz ostatnia – sekciarstwo jeszcze głęboko siedzi w organizacji poleskiej, przeszkadza ono rozciągnąć pracę właśnie na gruncie legalnym, nie ma przygotowanego aktywu, który byłby w stanie pracować legalnie.

Z wyżej przywołanych przyczyn omówię dwie dla zilustrowania, jakie jest tam [na Polesiu] położenie. O tym, iż sekciarstwo jest głęboko zakorzenione mówią te fakty, że organizacja chętniej angażuje się w prowadzenie masówek aniżeli zebrania i inne [przedsięwzięcia], pomimo tego, że po masówkach [komuniści] są często bici na posterunkach [Policji Państwowej]. Oni [komuniści] zakładają, że wszystkich znają i tam [na masówkach] konfident będzie nieobecny i wszystko przebiegnie spokojnie (niestety często bywa inaczej). O zebraniach mówią: trzeba występować i wszyscy wiedzą czyja to robota, a to znaczy, że wie o tym i policja (zgodnie ze swoimi przyzwyczajeniami chcą na zebraniach mówić o rewolucji społecznej, dyktaturze proletariatu, z hasłami „precz z okupantem” itp.).

Oczywiście odstrasza ich to od legalnej pracy, a jeszcze nie przyswoili, że można i trzeba mówić językiem frontu ludowego. I drugi fakt, że jeśli mówić o organizacji straży pożarnej lub nawet o kółkach rolniczych i pracy w innych organizacjach, to dają taką odpowiedź: „jak mamy iść do faszystowskiej organizacji, oni nas wcześniej bili za to, że nie chcieliśmy wstępować do tych organizacji, a teraz [mamy je] tworzyć”. Podają również taki fakt, że w Tewelszczyźnie²⁸ nauczyciel mówił, aby organizowali się w „Strzelca”²⁹ i kółko rolnicze, a wtedy będzie zgoda na spotkania z muzyką, zabawy itp., zapraszał aby przychodzić na kursy wieczorowe.

²⁸ Zapewne umowne określenie gminy Tewle, położonej w północnej części powiatu kobryńskiego.

²⁹ Związek Strzelecki „Strzelec” – organizacja paramilitarna skupiająca młodzież przedpoborową.

Kiedy masa poszła na kursy i zaczęła w trakcie zajęć prowadzić dyskusję o Abisynii (było to w zeszły roku)³⁰, to potem policja brała na posterunek i biła.

Rzecz jasna, po takim fakcie masa mówi, że: jeszcze nie przystąpiliśmy do organizowania, a już katują (nauczyciel), a jeśli organizujemy, to wtedy zabijają.

Oczywiście takie nastroje nie są typowe, ale rozprzestrzenione. Prócz tego mówią: jak będą na nas patrzeć inne wsie, jeśli pójdziemy do tych organizacji. Nie znaczy to jednak, że nie rozumieją oni, iż legalne organizacje dają większe możliwości legalnej pracy, ale mówią, że [dobrze byłoby gdyby] były to jakieś [organizacje] narodowe³¹.

Oto przybliżone nastroje. W ostatnim czasie jest coś nowego w [poczynaniach] organizacji partyjnej, na razie oddzielnych, rejonów. Organizacja zaczyna wdrażać decyzje IV Plenum KC KPP i II Plenum KC KPZB, zaczyna pracować w nowy sposób. O wejściu w organizację i organizacje [?] (przekazałem ustnie).

Dlatego dzisiaj na Polesiu, prócz pracy w istniejących [partyjnych?] organizacjach, należy tworzyć organizacje które mogą [legalnie] funkcjonować: spółdzielnie, „Strzelec”, KM[?]W³², straż pożarna, legalne zebrania dotyczące spraw społecznych i innych, pracować z radami wiejskimi, organizować związki małorolnych i inne.

Nie trzeba zapominać, że to tylko początek (słaby), dlatego stawiamy sobie za zdanie rozwinąć pracę w miarę stworzonych legalnych możliwości, zwłaszcza oświatowych organizacji narodowo-kulturalnych i związków małorolnych. Oczywiście do tego potrzeba legalnego, wypracowanego aktywu [który należy] nauczyć pracować w nowy sposób – to dziś ważne zdania poleskiej organizacji partyjnej.

Z komunistycznym pozdrowieniem A.

Źródło: NARB, f. 242, o. 2, d. 32, k. 31-32, maszynopis (odpis), j. ros.

³⁰ Wojna włosko-abisyńska w latach 1935–1936.

³¹ Zapewne organizacje narodowościowe, niepolskie.

³² Zapewne koła Związku Młodzieży Wiejskiej.

*

Piotr Cichoracki (ur. 1975) – doktor habilitowany, pracownik Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego, zajmuje się historią polityczną Polski w I połowie XX w. ze szczególnym uwzględnieniem dziejów obozu sanacyjnego i historii województw północno-wschodnich II RP. Opublikował m.in.: „Legenda i polityka. Kształtowanie się wizerunku marszałka Józefa Piłsudskiego w świadomości zbiorowej społeczeństwa polskiego w latach 1918–1939” (2005); „Droga ku anatemie. Wacław Kostek-Biernacki (1884–1957)” (2009); „Stołpce – Łowcza – Leśna 1924. II Rzeczpospolita wobec najpoważniejszych incydentów zbrojnych w województwach północno-wschodnich” (2012).